

УДК 332.012.324

DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.89.330568>

АНТИКРИЗОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ МАЛИМ І СЕРЕДНІМ БІЗНЕСОМ

*Дикань В. Л., д.е.н, професор,
Токмакова І. В., д.е.н, професор,
Чорнобровка І. В., к.е.н., доцент (УкрДУЗТ)*

Визначено головні проблеми малого і середнього бізнесу в сучасних умовах господарювання, які характеризуються масштабним поширенням кризових явищ внаслідок воєнних дій. З'ясовано, що в українських реаліях сьогодення спостерігається стагнація ділової активності у секторі малого та середнього підприємництва. Встановлено, що для підтримки життєздатності малого і середнього бізнесу держава застосовує ряд антикризових інструментів, а саме державні кредитні ініціативи, програми працевлаштування, зниження податків, гранти на відкриття нового бізнесу та фінансову допомогу для переміщених підприємств. Розкрито завдання стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року і зроблено висновок щодо актуальних антикризових заходів державної підтримки, зокрема у сфері реалізації інноваційного розвитку підприємств малого і середнього бізнесу.

Ключові слова: антикризовий інструментарій, управління, державне регулювання, стратегія, підприємство, малий і середній бізнес, інноваційний розвиток.

ANTI-CRISIS TOOLKIT OF THE STRATEGY OF STATE MANAGEMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES

*Dykan V., Doctor of Economics, Professor,
Tokmakova I., Doctor Economics, Professor,
Chornobrovka I., Candidate of Economic Sciences, associate professor (USURT)*

The main problems small and medium-sized businesses in modern economic conditions, which are characterized by the large-scale spread crisis phenomena as a result military operations, have been identified. It has been established that business indicates such negative factors that hinder the restoration and development entrepreneurial activity as the unpredictability the situation and actions the state, the lack solvent clients, pressure from law enforcement officers and control bodies, the lack qualified labor, the lack access to financial resources to replenish working capital and implement development projects. It has been concluded that, in today's Ukrainian realities, there is stagnation business activity in the small and medium-sized business sector. It has been found that to support the viability small and medium-sized businesses, the state uses a number anti-crisis instruments, namely, state credit initiatives, employment programs, tax reductions, grants for opening new businesses and financial assistance for displaced enterprises. A promising tool for promoting the development small and medium-sized businesses in Ukraine is the organization support ecosystems, such a platform today is the national project Action.Business, where entrepreneurs can find information for creating, transforming or scaling a business. The tasks

the strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation small and medium-sized businesses for the period until 2027 are revealed and a conclusion is made on the current anti-crisis measures state support, in particular in the field implementing innovative development small and medium-sized businesses. Promising directions innovative development small and medium-sized businesses are identified and it is established that an important task the state anti-crisis management strategy should be the development measures and policies for the "green" and digital transition. Attention is focused on the role of the state in solving the problems expanding the ability small and medium-sized businesses to create new industrial value chains, using an inter-sectoral and cross-border approach.

Keywords: *anti-crisis tools, management, state regulation, strategy, enterprise, small and medium-sized businesses, innovative development.*

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Малий і середній бізнес є однією з головних ланок української економіки, що забезпечує зростання ВВП, впровадження інновацій, створення робочих місць і покращення доброту громадян, та може стати важливою рушійною силою в повоєнному відновленні Україні. Однак, загальна кризова економічна ситуація наразі не сприяє розвитку бізнесу у даному секторі національного господарства. Повномасштабне вторгнення і активні воєнні дії спричинили руйнівний вплив на суб'єктів господарювання малого і середнього бізнесу, більшість з них зазнали суттєвих втрат, вимушені були тимчасово призупинити або згорнути свою діяльність. Нині держава надає значну підтримку малому та середньому бізнесу через державні кредитні ініціативи, програми працевлаштування, зниження податків, гранти на відкриття нового бізнесу та фінансову допомогу для переміщених компаній. Підприємства вважають ці програми ефективними та поділяють спільну думку щодо їх підтримки та розширення, що вказує на актуальність формування ефективного інструментарію антикризової стратегії державного управління у сфері малого і середнього підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій і виділення невирішених частин загальної проблеми. Проблематиці державного управління

малим і середнім в умовах криз присвячено наукові дослідження таких вчених, як Дикань В., Фролова Н. [1], Карпенко Л., Іжа М., Гороховський М. [2], Мельник Т. [3], Мозговий Є. [4], Носков О. [5] та інших. Беручи до уваги наявні напрацювання вчених та враховуючи сучасні динамічні зміни в бізнес-середовищі постає завдання формування системи прогресивних антикризових інструментів державного управління малим і середнім бізнесом.

Мета статті полягає у розкритті специфіки антикризових заходів, що нині реалізуються державою у сфері малого і середнього бізнесу та обґрунтуванні перспективних напрямків антикризової стратегії державного управління на етапі повоєнного відновлення української економіки, що сприятимуть сталому розвитку малих і середніх підприємств.

Виклад основного матеріалу. У структурі сучасної економіки України суттєву роль відіграє малий і середній бізнес, оскільки виконує важливу функцію підтримання соціально-політичної стабільності суспільства.

24 лютого 2022 року війна внесла серйозні корективи в економічну діяльність усіх суб'єктів господарювання в Україні і найбільше постраждав малий і середній бізнес. Дослідження, проведене в грудні 2023 – січні 2024 рр. у межах проекту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України» [6], свідчить про те, що лише 36,5 % підприємств малого та середнього бізнесу в Україні

продовжували працювати під час війни, а 6 % були вимушені припинити діяльність більше, ніж на один рік. Найдужче постраждали підприємства Східного та Південного регіонів. Так, на сході країни через воєнні дії 18,2 % підприємств були змушені призупинити свою діяльність на 12 місяців, а то й на довший період, на півдні частка таких підприємств становила 12,7 %. Найбільших втрат зазнали сектори будівництва й транспорту, громадського харчування й туризму, найменше постраждали ІТ-сектор і сільське господарство.

Воєнна ситуація внесла зміни в усі сфери діяльності малого і середнього бізнесу, включно фінансову, виробничу, логістичну, комунікаційну, інформаційну, інноваційну, організаційну.

Малий і середній бізнес є дуже чутливими до стану економічного середовища, вони першими реагують на будь-які зміни та кризові явища. Тому часто повинні вирішувати складні проблеми, які перешкоджають їхньому

зростанню та успіхам. Щодо індексу активності українського малого і середнього бізнесу UBI, то на початку 2024 року він склав 37,3 (з можливих 100). Хоча індекс трохи зріс порівняно з попереднім дослідженням (36,3), він залишається нижче попереднього піку, зафіксованого в серпні 2023 року (38,2). Дана ситуація свідчить про втомленість бізнесу від невизначеності та стагнації на ринку, хоча кількість замовлень від клієнтів залишається стабільною, так само як і обсяг виробництва [6].

Бізнес вказує на негативні чинники, що заважають відновленню та розвитку підприємницької діяльності: непередбачуваність ситуації та дій держави, нестача платоспроможних клієнтів, тиск силовиків та органів контролю, відсутність кваліфікованої робочої сили, відсутність доступу до фінансових ресурсів для поповнення оборотних коштів та реалізації розвиткових проєктів (рис. 1).

Рис. 1. Відповіді представників малого та середнього бізнесу на запитання: «Що заважає зараз відновлювати і розвивати бізнес?» [7]

З метою вирішення актуальних проблем розвитку малого і середнього бізнесу Уряд схвалив Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва (МСП) на період до 2027 року, а також затвердив операційний план заходів з її реалізації на 2024-2027 роки [8], що має на меті першочергове вирішення наступних завдань.

По-перше, це відновлення та полегшення процесу ведення бізнесу. Передбачає доступ до капіталу, дерегуляцію та запровадження нових інструментів підтримки. Перш за все цьому сприятимуть програми державної політики «Зроблено в Україні»: гранти для переробних підприємств, «Доступні кредити 5-7-9», можливості страхування від воєнних ризиків. До існуючих програм додаються нові, наприклад, ширше залучення малого бізнесу до публічних закупівель. Деретуляція та нові канали комунікації, такі як платформа «Пульс», дозволять покращити якість державних послуг.

По-друге, це інноваційний розвиток, цифрова трансформація та «зелений перехід». У Стратегії закладено підхід розумної спеціалізації, створення галузевих кластерів та наукових парків, що сприятимуть залученню інвестицій та розвитку регіонів. Підсилить ці процеси й цифровізація бізнес-процесів, технології штучного інтелекту, інструмент електронного виставлення рахунків, миттєві платежі Національного банку за умови забезпечення кібербезпеки. Щоб сприяти «зеленому переходу» малого бізнесу з'явиться онлайн-інструмент для самооцінки вуглецевого сліду підприємств, професійні енергоаудити.

По-третє, це розвиток людського капіталу та підприємництва. Включає дуальну освіту та програми для жінок, ветеранів і людей з інвалідністю. Також слід відзначити і розширення мережі регіональних офісів «Зроблено в Україні» для підтримки мікро- та малих

підприємств.

По-четверте, підвищення конкурентоспроможності та збільшення експорту. Стратегія передбачає співпрацю з міжнародними мережами, такими як Enterprise Europe Network, Erasmus for Young Entrepreneurs, розвиток бренду «Зроблено в Україні», забезпечення підтримки в пошуку партнерів, веденні перемовин і запуску спільних ланцюгів, розширення діяльності ПАТ «Експортно-кредитне агентство».

За оцінками Міністерства економіки України, реалізація Стратегії призведе до покращення індексу економічної свободи бізнесу щонайменше на 14 пунктів – до 75+/100, зростання наукоємності валового внутрішнього продукту до +0,7%, збільшення кількості експортерів до більш ніж 35 тисяч. Очікується також зниження рівня безробіття з 18,3 % до 11% [8].

На тлі конфлікту між Російською Федерацією та Україною спостерігався помітний спад ділової активності, особливо в секторі малого і середнього бізнесу. Відновленню підприємницької діяльності сприяла запроваджена урядом економічна політика воєнного часу, основними елементами якої були державні кредитні програми, схеми працевлаштування, податкові пільги, гранти для відкриття нового бізнесу та фінансова допомога переміщеним компаніям.

Для того щоб розширити можливості підприємців для отримання державної підтримки, уряд вніс зміни до нормативно-правових актів, які регулюють надання фінансової державної підтримки в межах програми «Доступні кредити 5-7-9%». Зокрема, знято обмеження щодо отримання державної підтримки для окремих категорій підприємств, які постраждали внаслідок бойових дій. Крім того, ці зміни мають на меті зосередити цю програму виключно на МСП (рис. 2).

За результатами дії Державної

програми «Доступні кредити 5-7-9 %» [9] з моменту її старту станом на 13 січня 2025 р. суб'єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 104 226

кредитів на загальну суму понад 362,0 млрд грн, зокрема 71 909 – від державних банків на загальну суму 163,3 млрд грн.

Рис. 2. Результати Державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» [9]

За час дії воєнного стану в Україні у рамках програми укладено 69 404 кредитний договір на загальну суму 272,4 млрд грн (зокрема банками державного сектору – 51 433 кредитних договорів на суму 136,6 млрд грн), з яких: 57,47 млрд грн – на антивоєнні цілі; 72,1 млрд грн – кредити для сільськогосподарських товаровиробників та на переробку сільськогосподарської продукції; 32,49 млрд грн – на інвестиційні цілі тощо [9].

Для сприяння підприємницькій діяльності та створенню робочих місць уряд запустив грантові програми під назвою є-Робота. Вони надають грантову допомогу або співфінансування підприємцям, які починають або розширюють свій бізнес. За підсумками програми у 2022 році затверджено мікрогранти на 776,6 млн грн для 3321 суб'єктів підприємницької діяльності, що сприяло створенню 8313 робочих місць. Також 29 грудня 2023 року 9554 українця визначили переможцями, які отримають мікрогранти від держави на загальну суму 2 млрд 268 млн грн. Очікується, що ці бізнес-

проекти створять понад 20 тис. нових робочих місць. У квітні 2023 року були запущені грантові програми для підтримки ветеранів у започаткуванні чи розвитку власного бізнесу. До 31 грудня 2023 року уряд виділив 100 млн грн 241 грантоотримувачу на створення або розвиток ветеранського бізнесу. Програма грантів також доступна для створення або розвитку переробних підприємств. У 2022 році затверджено дотації на суму 1 млрд 428,7 млн грн для 269 підприємців, що сприяло створенню 5020 робочих місць. Станом на 29 грудня 2023 року прийнято позитивні рішення про призначення субсидії 381 отримувачу на суму 1 млрд 953,6 млн грн. Також в межах програми є-Робота діє грантова програма для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, а також грантова програма для започаткування або розвитку тепличного господарства. Загалом у 2023 році через є-Робота було видано 12 тис. грантів на загальну суму 5 млрд грн, а з початку старту програми і до сьогодні гранти отримали вже понад 24 тис. підприємців [10].

До дієвих інструментів державної підтримки, які використовуються МСП під час повномасштабного вторгнення, також слід віднести стимулювання зайнятості, зокрема для стимулювання працевлаштування переселенців роботодавці отримали компенсацію витрат на оплату праці у 2023 році у розмірі 6700 грн (183 дол. США) (порівняно з 6500 грн у 2022 році) за кожного працевлаштованого переселенця. Для цих осіб єдиний соціальний внесок (ЄСВ) сплачується протягом двох місяців. У 2023 році подано 8134 заяви про виплату компенсації 14703 працевлаштованим внутрішньо переміщеним особам та прийнято 7544 позитивних рішення про надання компенсації 14374 внутрішньо переміщеним особам. Існує також програма, яка заохочує наймати людей з обмеженими можливостями. Держава відшкодовує витрати на забезпечення розумного пристосування на робочому місці для осіб з інвалідністю в сумі від 67 тис. грн до 100,5 тис. грн за одне робоче місце.

Перспективним інструментом сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в Україні є організація екосистем підтримки МСП, зокрема у 2020 році створено національний проєкт Дія.Бізнес, де підприємці можуть знайти інформацію для створення, трансформації чи масштабування бізнесу [11]. Онлайн-складова проєкту – це портал Дія.Бізнес у форматі one stop shop, на якому можна знайти всю необхідну інформацію для заснування та розвитку власної справи. Платформа створена для того, аби підприємці знайшли необхідну інформацію для відкриття та розвитку бізнесу на одному ресурсі. Платформа корисна усім українцям, що лише планують розпочати власну справу, а також підприємцям, які вже розвивають бізнес та потребують допомоги. На онлайн-платформі для підприємців Дія.Бізнес доступні: довідник для підприємця, 150+ бізнес-ідей, шаблони необхідних юридичних документів для відкриття бізнесу, кейси українських підприємців, актуальні новини, безкоштовні онлайн- та офлайн-консультації, Національна онлайн-школа для підприємців, виставки в онлайн-форматі, віртуальний центр Дія.Бізнес, експортний напрям Дія.Бізнес, маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу, аналітика стану українського бізнесу, платформа для залучення імпаکت-інвестування

та інші ініціативи. На порталі Дія.Бізнес не можна зареєструвати / закрити ФОП чи ТОВ, такі функції доступні лише на порталі Дія. Офлайн-складова проєкту – це мережа центрів підтримки підприємців Дія.Бізнес – простори, в яких українці можуть отримати безоплатні консультації, відвідати освітні події для підприємців, орендувати зали для івентів, протестувати свій продукт на спеціальній рор-уп-локації. Такі центри для підприємців вже відкриті у Харкові, Миколаєві, центр для студентів на базі КНУ імені Тараса Шевченка, пілотний формат консультаційного стенду у Черкасах, центри підтримки підприємців в Одесі, Полтаві, Ужгороді, Бучі, Тернополі, Кривому Розі, Кременчуці. А також консультаційний центр для українців Дія.Бізнес у Варшаві.

Необхідно і далі продовжувати шлях цифрової трансформації державного управління, оскільки цифрові технології та дані змінюють те, як уряди надають послуги підприємствам, відкриваючи широкі можливості для зменшення бюрократичних процедур, транзакційних витрат і затримок у взаємодії уряду та бізнесу, адаптації контенту та комунікацій до потреб різних типів бізнесу та посилення процесів консультацій із різними зацікавленими сторонами МСП. Цифровізація державних послуг та їх консолідація в цифрових центрах єдиного вікна особливо актуальні для малих і середніх підприємств, які, як правило, стикаються з непропорційними труднощами в навігації з бюрократичними складнощами та у взаємодії з державними адміністраціями. Цифрова трансформація державного сектору також може стимулювати ширше використання цифрових технологій малим бізнесом.

Важливим кроком на шляху підтримки підприємництва в Україні може стати новостворений консультативно-дорадчий орган при Президентові України – Рада з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану, мета якого сприяння консолідації зусиль держави та бізнесу в умовах воєнного стану, збереження та розвитку підприємницького потенціалу.

В сучасних умовах господарювання суттєва увага держави повинна приділятися розвитку інституційної та правової бази для малого і середнього бізнесу, що сприяє створенню сприятливого середовища для

підприємництва і включає спрощення процедур реєстрації та оподаткування, а також захист прав власності та договірних відносин.

Незважаючи на те, що термінова державна підтримка допомогла компаніям пом'якшити короткостроковий тиск, інноваційна організаційна культура та

можливості є вирішальними для компаній у створенні стійкості під час криз. Тобто інновації не просто відкривають нові можливості для зростання та розширення, але й є критично важливими для сталого розвитку малого і середнього бізнесу в довгостроковій перспективі (таблиця 1).

Таблиця 1

Перспективні напрями інноваційного розвитку малого і середнього бізнесу

Напрямок	Характеристика
1	2
1 Екологічно чисті технології	Зростає глобальний попит на екологічно чисті технології та зелені рішення, що відкриває нові можливості для малого бізнесу
2 Цифрова охорона здоров'я	Розроблення додатків для моніторингу здоров'я та телемедицини, а також використання AI для персоналізованих медичних рекомендацій, відкривають нові перспективи для інновацій у сфері охорони здоров'я
3 Освітні платформи	Зростання попиту на дистанційну освіту створило унікальні можливості, щоб відкрити малий бізнес в області розробки освітніх платформ, що відповідають потребам сучасних учнів та студентів
4 Урбаністичне фермерство	Це не лише спосіб забезпечення міського населення свіжими продуктами, а й значний крок у боротьбі з екологічними проблемами. Розроблення рішень для міського сільськогосподарства, таких як вертикальні ферми та системи гідропоніки, відкриває нові можливості для малого бізнесу
5 Послуги з персоналізації як малий бізнес	У світі, де споживачі все більше цінують унікальність і індивідуальний підхід, послуги з персоналізації відіграють ключову роль у задоволенні потреб. Використання передових технологій, таких як 3D-друк, штучний інтелект (AI) та великі дані (Big Data), відкриває малим бізнесам нові можливості для надання індивідуалізованих товарів і послуг
6 Еко-туризм як альтернатива традиційному туризму в Україні	У контексті сучасних викликів, з якими стикається Україна, включаючи військові дії, традиційний туризм в багатьох регіонах країни стає неможливим. В цей складний час еко-туризм виступає як важлива альтернатива, пропонуючи безпечні та відповідальні способи дослідження природної та культурної спадщини країни з мінімальним впливом на довкілля
7 Турбота про домашніх тварин	Збільшується кількість власників домашніх тварин та їхня готовність інвестувати у здоров'я та добробут своїх улюбленців. Це дає малому бізнесу ідеї пропонувати інноваційні продукти та послуги, відповідаючи на потреби сучасних власників тварин
8. Використання блокчейну	Блокчейн технологія тепер знаходить застосування в широкому спектрі галузей, від фінансів до логістики та за межами. Це надає міні бізнесу унікальну можливість розробляти інноваційні продукти та послуги, які використовують переваги блокчейну для забезпечення прозорості, безпеки та надійності угод

Важливим завданням стратегії державного антикризового управління має стати розроблення заходів та політики, що впливають на «зелений» і цифровий перехід, орієнтовані на потреби МСП і підприємців, використовуючи орієнтований на людей підхід, включаючи консультації з різними групами МСП і підприємців для оцінки впливу нових політик і правил. Особливу увагу необхідно приділити розробці численних екологічних та інших вимог щодо розкриття інформації, які можуть спричинити непропорційні витрати для МСП, якщо їх розробити окремо. Уряд також може розглянути розвиток цифрових центрів «єдиного вікна» для підтримки спрощення адміністрування для малих і середніх підприємств і підприємців, а також пристосування послуг і комунікацій до різноманітних потреб.

Необхідно звернути увагу на те, що запровадження цифрових технологій також має низку інших переваг для розвитку МСП. Fintech, наприклад, став потужним інструментом для стимулювання доступу оцифрованих МСП і підприємців до альтернативних форм фінансування. Платформи однорангового кредитування та краудсорсингового капіталу пропонують нові фінансові рішення для МСП та підприємців, використовуючи альтернативні дані, моделі машинного навчання та цифрові мережі для оцінки кредитного ризику та охоплення МСП та інвесторів.

Основними напрямками сприяння інноваційного розвитку малого і середнього бізнесу є створення: системи інформаційного та консультаційного обслуговування малого підприємництва, зокрема бізнес-центрів та центрів інноваційного розвитку малих підприємств, бізнес-інкубаторів, виробничих та технологічних парків; навчальних центрів з підготовки та перепідготовки спеціалістів для роботи на малих підприємствах, формування економічних знань і набуття практичних навичок роботи в умовах ринкової економіки; системи підготовки

підприємців-початківців, підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів сфери підприємництва.

Забезпечення активізації інноваційної діяльності в малому і середньому бізнесі потребує формування цифрових екосистем для міжсекторальної співпраці, платформ розвитку інноваційного підприємництва і стартапів у сфері малого та середнього підприємництва, а також проведення тренінгів, конференцій, форумів з питань інтернаціоналізації вітчизняних суб'єктів малого і середнього бізнесу, розвитку міжнародного партнерства, цифрової трансформації бізнесу та інших важливих аспектів.

Державна підтримка суб'єктів МСП у сфері інновацій, науки і промислового виробництва може бути реалізована шляхом розширення можливості малих і середніх підприємств створювати нові промислові ланцюжки створення вартості, сприяючи розвитку галузей, що розвиваються, використовуючи міжгалузевий і транскордонний підхід. Кластери, концентрація взаємопов'язаних підприємств, стимулюють і сприяють цим МСП у формуванні довгострокових стратегічних, міжгалузевих і міжрегіональних партнерств, які можуть сприяти розвитку їхніх інноваційних ідей. У співпраці з відповідними партнерами МСП можуть розробляти конкурентоспроможні продукти та послуги та інтегруватися в регіональні та міжрегіональні ланцюги створення вартості.

Кластери можуть створити експериментальне середовище, яке дозволяє розробляти інноваційні рішення з суспільним впливом. Таким чином, кластери мають вирішальне значення для створення та просування інновацій і можуть розглядатися як каталізатор структурних змін. Щоб підтримати цей розвиток, уряди можуть використовувати регіональні або національні політичні інструменти для сприяння процесам

кластеризації та вдосконалення кластерної політики.

Висновки. Таким чином, зважаючи на кризову ситуації в державі, обумовлену воєнними діями, уряд надає значну підтримку малому і середньому бізнесу через державні кредитні ініціативи, програми працевлаштування, зниження податків, гранти на відкриття нового бізнесу та фінансову допомогу для переміщених компаній. Державними програмами щодо підтримки підприємництва в Україні нині є: програма з релокації українських виробництв, які знаходяться у зоні активних бойових дій; програма «Робота, яка передбачає надання грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання, спрямована на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць; програма «Доступні кредити 5-7-9%»; державна компенсація за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб тощо. Поряд з цим необхідним є подальше продовження забезпечення фінансової державної підтримки малого і середнього бізнесу підприємництва в Україні шляхом створення відповідної нормативно-правової бази, фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки, інформаційного та кадрового забезпечення у напрямку реалізації проєктів інноваційного розвитку у сфері підприємництва.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>.
2. Карпенко Л. М., Іжа М. М., Гороховський М. В. Інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління і адміністрування в*

Україні. 2023. № 33. С. 67–73.

3. Мозговий Є. В. Державна підтримка підприємців під час війни. *Бізнес Інформ*. 2024. № 6. С. 202–207.

4. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 3–11.

5. Носков О. М. Державне регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах пандемії та воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-12>.

6. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: результати опитування в грудні 2023 - січні 2024 років. *Дія.Бізнес : веб-сайт*. URL: <https://business.diia.gov.ua/analytics/research/s-tan-ta-potreby-biznesu-v-umovakh-viiny-rezultaty-doslidzhennia-v-sichni-2024>.

7. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. *Національний інститут стратегічних досліджень : веб-сайт*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak>.

8. Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року. *Міністерство економіки України : офіційний веб-сайт*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=StrategiiaVidnovlennia-StalogoRozvitkuTaTsifrovoiTransformatsiiMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaPeriodDo2027-Roku&showArchive=true&isSpecial=true>.

9. Мінфін: з початку року підприємці отримали 516 пільгових кредитів на 2 млрд грн за держпрограмою «Доступні кредити 5-7-9%». *Міністерство фінансів України: веб-сайт*. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_z_po

chatku_roku_pidpriemtsi_otrimali_516_pilgo_vikh_kreditiv_na_2_mlrld_grn_za_derzhprogramoiu_dostupni_krediti_5-7-9-4984.

10. «Робота: Гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. Міністерство економіки України : веб-сайт. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu>.

11. Про проєкт. *Дія.Бізнес* : веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/about>.

REFERENCES

1. Dykan V., Frolova N. (2022) *Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas*. [Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>

2. Karpenko L. M., Izha M. M., Horokhovskiy M. V. (2023) *Instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh voiennoho stanu*. [Instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during martial law]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*. № 33. P. 67–73.

3. Mozgovyi Ye. V. (2024) *Derzhavna pidtrymka pidpriemtsiv pid chas viiny*. [State support for entrepreneurs during wartime]. *Biznes Inform*. №6. P. 202–207.

4. Melnyk T. Yu. (2022) *Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu*. [State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. № 2. P. 3–11.

5. Noskov O. M. (2023). *Derzhavne rehuliuvannia rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini v umovakh pandemii ta*

voiennoho stanu. [State regulation of the development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the context of a pandemic and martial law]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. №7 . URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-12>

6. *Doslidzhennia stanu ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia v hrudni 2023 - sichni 2024 rokiv*. [Research on the state and needs of business in wartime conditions: survey results in December 2023 - January 2024]. *Diia.Biznes : veb-sait*. URL: <https://business.diia.gov.ua/analytics/research/s-tan-ta-potreby-biznesu-v-umovakh-viiny-rezultaty-doslidzhennia-v-sichni-2024>

7. *Problemy rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini yak osnovnoho dzherela robochikh mist*. [Problems of development of small and medium-sized businesses in Ukraine as the main source of jobs]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh dosldzhen: veb-sait* URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak>

8. *Stratehiia vidnovlennia, staloho rozvytku ta tsyfrovoy transformatsii maloho i serednoho pidpriemnytstva na period do 2027 roku*. [Strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized businesses for the period until 2027]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: veb-sait*. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=StrategiiaVidnovlennia-StalogoRozvitkuTaTsifrovoyTransformatsiiMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaPeriodDo2027-Roku&showArchive=true&isSpecial=true>

9. *Minfin: Za chas dii voiennoho stanu v Ukraini vydano 57 261 kredyt na 227,3 mlrd hrn za prohramoiu «Dostupni kredyty 5-7-9%»*. [Ministry of Finance: During the martial law in Ukraine, 57,261 loans for UAH 227.3 billion were issued under the program "Affordable Loans 5-7-9%"]. *Ministerstvo Finansiv Ukrainy: veb-sait*. URL:

https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_di_i_voiennogo_stanu_v_ukraini_vidano_57_261_kredit_na_2273_mlr_d_grn_za_programoiu_dostupni_kredit_5-7-9-4690

10. ieRobota: Hranty vid derzhavy na vidkryttia chy rozvytok biznesu. Ministerstvo ekonomiky. [eRobota: Grants from the state for opening or developing a business]. Ukrainy : *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy*: veb-sait. URL:

<https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkryttiaChiRozvytokBiznesu>

11. Pro proiekt. [About the project]. *Diia.Biznes* : veb-sait. URL: <https://business.diia.gov.ua/about>